

Електронен бюлетин
Регионален исторически
музей – София

Бр. 04/2021

E-BULLETIN
REGIONAL HISTORY
MUSEUM – SOFIA

Vol. 04/2021

© Издателство на Регионален исторически музей – София

© Publishing of Regional History Museum – Sofia

София
2021

*“Е-бюлетин” е периодично научно
електронно издание на Регионален
исторически музей – София*

*“E-Bulletin” is a periodical scientific
electronic edition of Regional History
Museum – Sofia*

Съставители

*д-р Александър Станев (РИМ–София)
Цветозар Йотов (РИМ–София)*

Senior editors

*Alexander Stanev, PhD (RHM–Sofia)
Tzvetozar Yotov (RHM–Sofia)*

Редакционна колегия

*доц. д-р Венета Ханджийска-Янкулова
(РИМ–София)
гл. ас. д-р Илиана Борисова-Кацарова
(СУ „Св. Климент Охридски“)
д-р Марио Филипов (РИМ–София)
Елена Николова (РИМ–София)*

Editorial board

*Veneta Handzhiyska-Yankulova,
Assoc. Prof., PhD (RHM–Sofia)
Iliana Borisova-Katsarova, Chief Assist.
Prof., PhD (SU “St. Kliment Ohridski”)
Mario Filipov, PhD (RHM–Sofia)
Elena Nikolova (RHM–Sofia)*

Техническо оформление

д-р Александър Станев

Layout

Alexander Stanev, PhD

*Регионален исторически музей –
София*

*Regional History Museum –
Sofia*

ISSN 2603-4247

**София
2021**

ЕЛЕКТРОНЕН БЮЛЕТИН E-BULLETIN

Регионален
исторически
музей – София

Regional History
Museum – Sofia

<http://www.sofiahistoremuseum.bg/bg/>

<http://e-bulletin.sofiahistoremuseum.bg/bg/>

Бр. 04/2021

ISSN 2603-4247

Vol. 04/2021

Съдържание Content

Археология Archaeology

КЪСНОХАЛКОЛИТНА КЕРАМИКА ОТ ГЕРМАНСКОТО КАЛЕ, С. ГЕРМАН, СОФИЙСКО

Маргарита Попова

*LATE CHALCOLITHIC POTTERY FROM GERMANSKO KALE, VIL-
LAGE OF GERMAN, SOFIA CITY REGION*

Margarita Popova

..... 3–11

БРОНЗОВИ КРАЧЕТА С ФОРМА НА ПЕЛТА ОТ СЕРДИКА

Марио Иванов

COOPER ALLOY PELTATE FEET FROM SERDICA

Mario Ivanov

..... 13–18

КЪСНОАНТИЧЕН ЗИДАН ГРОБ ОТ ЗАПАДНИЯ НЕКРОПОЛ НА СЕРДИКА

Юниан Мешеков, Илиана Борисова-Кацарова, Надежда Атанасова,
Владимир Цветков

LATE ANTIQUITY MASON TOMB FROM THE WESTERN NECROPOLIS OF SERDICA

Yunian Meshekov, Iliana Borisova-Katsarova, Nadezhda Atanassova, Vladimir Tzvetkov

..... 19–46

СИСТЕМНИ ТЕРЕННИ АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИЗДИРВАНИЯ НА ТЕРИТОРИЯТА НА СТОЛИЧНА ОБЩИНА ПРЕЗ 2020 Г. (ГЕРМАН И ЛОЗЕН)

Александър Станев, Методи Златков

ARCHAEOLOGICAL FIELD SURVEYS IN THE AREA OF SOFIA MUNICIPALITY 2020 (GERMAN AND LOZEN)

Alexander Stanev, Metodi Zlatkov

..... 47–77

История

History

СЪЮЗЪТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ХУДОЖНИЦИ ПО ВРЕМЕ НА „НАРОДНО-ДЕМОКРАТИЧНАТА ВЛАСТ“ 1944–1950 Г.

Теодора Мешекова

THE UNION OF BULGARIAN ARTISTS DURING THE “PEOPLE’S DEMOCRATIC” GOVERNMENT 1944–1950

Theodora Mesheкова

..... 81–93

Музеология

Museology

ВРЕМЕННА ИЗЛОЖБА НА РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – СОФИЯ „ПРИЛОЖНО ЗЛАТАРСКО ИЗКУСТВО“ (3 ЮНИ – 26 СЕПТЕМВРИ 2021 Г.)

Кателина Салтирова-Павлова

TEMPORARY EXHIBITION OF THE REGIONAL HISTORY MUSEUM – SOFIA “APPLIED GOLDSMITH’S ART” (JUNE 3RD – SEPTEMBER 26TH, 2021)

Katelina Saltirova-Pavlova

..... 97–110

ВРЕМЕННА ИЗЛОЖБА НА РЕГИОНАЛЕН ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ –
СОФИЯ „ГЕОРГИ СТ. РАКОВСКИ И СОФИЙСКИТЕ ВЪЗРОЖДЕНЦИ“ (13
АПРИЛ – 31 МАЙ 2021 Г.)

Десислава Първанова

TEMPORARY EXHIBITION OF THE REGIONAL HISTORICAL MUSEUM –
SOFIA “GEORGI ST. RAKOVSKI AND SOFIA REVIVALISTS” (APRIL 13TH – MAY
31ST, 2021)

Desislava Parvanova

..... 111–117

СПОМЕНИ ОТ СОФИЯ

Марияна Маринова

MEMOIRS FROM SOFIA

Mariana Marinova

..... 119–127

МЯСТОТО НА СЪВРЕМЕННОТО ИЗКУСТВО В РЕГИОНАЛЕН
ИСТОРИЧЕСКИ МУЗЕЙ – СОФИЯ. ВРЕМЕННИ ЕКСПОЗИЦИИ НА
СЪВРЕМЕННИ БЪЛГАРСКИ ХУДОЖНИЦИ ПРЕЗ 2021 Г.

Христина Грозданова

THE PLACE OF CONTEMPORARY ART IN THE REGIONAL HISTORY MUSEUM
– SOFIA TEMPORARY EXHIBITIONS OF CONTEMPORARY BULGARIAN
ARTISTS IN 2021

Hristina Grozdanova

..... 129–149

Културно-историческо наследство Cultural Heritage

БЪЛГАРСКОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО ВО ОБЛАСТТА НА НЕДВИЖИМОТО
КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО С АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОФИЛ (1878–1944 Г.).
ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД

Даниел Иванов

BULGARIAN LEGISLATION IN THE FIELD OF IMMOVABLE CULTURAL
HERITAGE WITH ARCHAEOLOGICAL PROFILE (1878–1944). HISTORICAL
REVIEW

Daniel Ivanov

..... 153–163

Културно-историческо наследство
Cultural Heritage

**БЪЛГАРСКОТО ЗАКОНОДАТЕЛСТВО В ОБЛАСТТА НА НЕДВИЖИМОТО
КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО С АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ПРОФИЛ (1878–1944 Г.).
ИСТОРИЧЕСКИ ПРЕГЛЕД**

Даниел Иванов

След Руско-турската война от 1877–1878 г. и Освобождението на България от османско владичество започва период на поетапно изграждане на държавните институции във всички сфери на обществения живот в страната, в това число и тези в областта на културата и културно-историческото наследство.

През годините различни български учени, като Здравко Радонов, Мария Радева, Симеон Недков, Стоян Денчев, София Василева, Магдалена Стаменова, арх. Йорданка Кандулкова, Даниела Ангелова и др. в контекста на своите изследвания проследяват историческия път на нормативната уредба, свързана с опазване на културно-историческото наследство на България.

Традициите в опазването на историческите паметници, наложени през епохата на Възраждането, намират благодатно поле за развитие след Освобождението. Независимо че след Берлинския конгрес страната е разпокъсана, в Княжество България и Източна Румелия се предприемат активни стъпки за институционализиране на тази дейност (Недков 2006, 75).

Първите предприети мерки за запазване на българските старини са дело на Временното руско управление. Към действащата руска армия още през 1876 г. е проектирано създаването на Канцелария за гражданските дела. Една от задачите ѝ е да събира необходимите статистически и исторически материали, въз основа на които да се изготвят бъдещите проекти за устройството на страната, в това число и културното управление на Българското княжество. След подписването на Санстефанския мирен договор Канцеларията е заменена от Руски императорски комисариат със седем отдела, един от които е свързан с народното просвещение и духовните дела, ръководен от Марин Дринов. Поставят се основите на държавната политика в областта по опазване на културното наследство. През 1877-1878 г. руското командване предприема мерки за издирване и съхранение на културните паметници, като се правят описания на някои известни крепости

и за стратегически цели „се изготвя топографска карта с изкуствените могили в българските земи“. Още в хода на войната, през 1877 г. се извършват теренни археологически проучвания на територията на Царевец, Трапезица и църквата „Св. 40 мъченици“ (Денчев, Василева 2010, 84–89).

На събрание на Славянското благотворително дружество от 29 октомври 1878 г. в Санкт Петербург, Пьотр Владимирович Алабин изнася доклад, в който съобщава за дейността на руската администрация по опазване и „възкресяване на най-древните светини“ на Велико Търново. Дадена е и идеята за реставрирането на църквата „Св. Четиридесет мъченици“ и превръщането ѝ в музей (Радонов 1983, 71). Руският музеен опит се предава на българската интелигенция, за да може в кратки срокове да се създаде необходимата организация и законодателна уредба за опазване на културно-историческото наследство в новоосвободена България (Недков 2006, 75).

Първата и основна задача на културната политика на младото Българско княжество е създаване на нормативна база, която да бъде основа за опазването на историческите, археологическите, етнографските и художествените ценности от разрушаване, ограбване и изнасяне извън пределите на страната.

На 16 април 1879 г. е приета Търновската конституция. Тя цели да утвърди социално-икономическите и политическите промени в българското общество след Освобождението. В нея липсват текстове, свързани с културното наследство от територията на Българското княжество, но за сметка на това се регламентира създаването на една необходима институция в областта на опазването на това културно наследство – Министерството на народното просвещение (Стаменова 2012, 37).

В следващите години в Източна Румелия са издадени различни окръжни и наредби, целящи да се ограничи разрушаването на културните ценности и износът им в чужбина (Божиков, Янков 1998, 21). Такива са: „Окръжно под № 42 от 30 януари 1880 относително до издирване и прибиране на старини“, „Окръжно № 530 и № 531 от 10 април 1881 г. с наставление за дирение старини по могили“, „Окръжно под № 2770 от 29 октомври 1883 г. за събиране и пазение старини и снимание надписи от паметници“ и др. (Сборник от закони 1884, 239–240, 258–261, 331–333). През 1883 г. в „Периодическо списание“ Константин Иречек публикува „Упътване за събиране географически и археологически материали“, документ, който служи като ръководство за издирване и съхранение на исторически ценности на територията на Княжеството. В него чешкият учен дава указания, свързани с издирване и описване на останките от археологически обекти, като обръща внимание не само на античните и средновековните паметници, но и на тези от епохата на османското владичество (Денчев, Василева 2010, 93–95).

Тези документи, както и приетият на 27 април 1882 г. на заседание на Постоянния комитет на Източна Румелия „Публично-административен правилник за устройството на управлението на Областната библиотека и музей [в Пловдив б.а.]“ (ЦДА, ф. 20К, оп. 1, а.е. 193) са едно добро начало в изграждането на нормативната рамка в сферата на опазването на културното наследство, но в тях липсват конкретни текстове, регламентиращи опазването на недвижимото културно

наследство с археологически профил (недвижимото археологическо наследство) и това е свързано с факта, че редовни археологически проучвания на територията на България започват едва в края на XIX век (Борисова 2002, 116). В едно изложение до княз Александър I от 1882 г. за положението на учебното дело и културната политика на държавата, се поставя въпросът за юридическата защита на паметниците на културата – „На някои места взеха се мерки за да се неразрушават и неразнасят стари паметници, което обаче иска законна защита“ (ДВ, бр. 9 от 1882, 68). През същата година е публикуван и „Списък на сградите на които строението, поправката и поддръжката се извършва от Министерството на Общите Сгради, Земеделието и Търговията“. Наред с всичките видове постройки, в него са включени „древните монументи“ и „историческите църкви“ (ДВ, бр. 129 от 1882, т. 5–6). Под наименованието „древни монументи“ се има предвид историческите и археологическите паметници (Андрейчин и др. 1995), намиращи се на територията на Княжеството. През 1984 г. музейният отдел при Публичната библиотека и музей в София изпраща до Министерството на обществените сгради, земеделието и търговията писмо, с което настоява да се задължат инженерите и строителите да вземат първи мерки за запазване на откриващите се старини. Две години по-късно музейният отдел напомня на Министерството, че много от старините се рушат и предлага да се избърза с гласуването на закон, а до тогава да се вземат „по-внушителни, по-строги мерки“. Посочена е необходимостта от изпращането на специалисти в страната, които „да изучат и описват местностите, дето са намерени старини“ и да вземат мерки за тяхното запазване. През 1887 г. отделът отново поставя въпроса за законната защита на българските старини, в това число и „неподвижните“ (Радонов 1977, 16).

Този методичен натиск от страна на музейния отдел на Публичната библиотека и музей в София оказва своето влияние. На 16 март 1888 г. е приет първият нормативен акт след Съединението на България (1885 г.) в областта на културно-историческото наследство – **„Временни правила за научни и книжовни предприятия“** (ДВ, бр. 31 от 1888). В него се казва, че „откритите неподвижни старини, като храмове, крепости и други, гдето и да се намерят, се оставят под надзора на местната власт и са притежание на правителството“ (чл. 8). Същият текст е вписан и в гласувания на 27 ноември 1889 г. първи **„Закон за издирване старини и за спомагане на научни и книжовни предприятия“** (ДВ, бр. 13 от 1890, чл. 8). В двата нормативни акта се определят и разрешенията за археологически разкопки, които се дават от Министерството на просвещението. За извършването на такива разкопки се иска разрешение (дозволение) директно или чрез местните власти от Министерството на просвещението (чл. 7), като лицата, които ще ръководят проучванията представят лична гаранция от двама поръчители. Дозволенieto може да има сила повече от две години (чл. 12), без да е упомената точната продължителност. Ръководителят на археологическите разкопки няма право да предава или продава дозволенieto на други лица, а разноските за проучването са за негова сметка (чл. 15 и 16). Министерството на просвещението съставя и упътвания, които трябва да бъдат строго спазвани от лицата, които издирват старини (чл. 20). В последния член 21 Министерството на просвещението може да „командирова чиновници или други лица за издирвания и описвания на старини, на които дава съответствующе възнаграждение от предвидената за

това сума в бюджета“ (чл. 21). От направения прочит се вижда, че същността на текстовете на двата нормативни акта е подобна, като се забелязват известни корекции в някои от тях. И в двата текста се очертават две особености на дейността по опазване на недвижимото археологическо наследство. Първата е свързана с общественото внимание. В неговия фокус попадат всички недвижими археологически старини, като крепости, храмове и др. Архитектурата от по-ново време, която още функционира, не се осмисля като културна ценност, която носи своите културни послания и историческа информация, и не е обект на изучаване, описване и опазване (Кандулкова 2007, 64). Именно с наименованието „неподвижни старини“ се очертават най-вече стари обекти от епохите на праисторията, Античността, Средновековието и ранния османски период, като „храмове, крепости и др.“ без да се дава разяснение кои са тези други старини. Втората особеност е свързана с дейностите, които са регламентирани в двата нормативни акта относно недвижимото археологическо наследство. Дейностите, които се извършват по отношение на „неподвижните старини“ са преди всичко издирване и описване. За физическото опазване на недвижимите ценности изобщо не се споменава и няма регламентирана процедура, свързана със съхранението им. Опасността от тяхното разрушаване и загуба все още не се забелязва от държавните органи (Кандулкова 2007, 65). Макар и да не са на необходимата висота, тези два нормативни документа изиграват съществена роля и поставят основите в областта на издирването и описването на културно-историческото наследство (Камишева 2009, 38), и в частност на недвижимото археологическото наследство. Все пак несъвършенствата на текстовете, налагат необходимостта от тяхното изменение и допълнение скоро след приемането им.

През 1909 г. е приет „**Закон за народното просвещение**“, в който има специален отдел за „Културни и филантропически институти“ (ДВ, бр. 49 от 1909). В него са поместени и текстовете за Археологическия народен музей. Една от поставените цели на музея е „да се грижи за запазване и поддържане на всички паметници и старини в България, които имат архитектурно-художествено значение“ (чл. 375, буква „е“), като тук се включват и всички недвижими археологически ценности.

С тези нормативни актове се изчерпва законодателната политика на страната по отношение на опазване на недвижимото археологическо наследство, намиращо се на територията на Царство България до 1911 г. В текстовете им се открояват различни непълноти, поради което още в средата на 90-те години на XIX век Министерство на народното просвещение предприема действия за изготвянето на нов закон. С тази задача е натоварен чешкият археолог Карел Шкорпил. През 1900 г. той представя в Министерството своя проект, който за съжаление не е придвижен за обсъждане и гласуване в Народното събрание. Едва 4 години по-късно е назначена комисия в състав В. Добруски, Д. Агура, А. Митов и П. Данчев, която има за задача да изготви нов законопроект, свързан с опазването на културното наследство (Радонов 1977, 17). В изработването на текстовете дейно участие взимат и изтъкнати наши учени и просветни дейци като И. Шишманов, В. Златарски, А. Протич и др., които получават своето висше образование в най-големите европейски университети (Недков 2006, 79; Стаменова 2012, 53). След обстойни дебати в Народното събрание на 28 януари 1911 г. XIV ОНС гласува

„**Закона за старините**“, който е обнародван в Държавен вестник на 18 февруари с.г. (ДВ, бр. 37 от 1911). Отваря се нова страница в българското законодателство, свързано с издирване, изучаване и опазване на културното наследство на страната. Законът е съставен по образец на подобни европейски закони в сферата на опазване на културното наследство (ЦДА, ф. 177К, оп. 2, а.е. 1186, л. 281). Благодарение на този нормативен акт са издирени, разкрити, съхранени и опазени голяма част от археологическите паметници у нас. В чл. 1 се казва, че „Всички движими и недвижими старини в царството се намират под върховния надзор на Министерството на народното просвещение, което се грижи за тяхното запазване и поддържане“ (ДВ, бр. 37 от 1911, чл. 1). Според текста на закона в понятието „старини“ се включват и „паметници... от най-старо време до освобождението на България, които имат... [и] археологическо... значение, като стари сгради и развалини, градища, калета, окопи, могили“ (чл. 2).

Съществен принос на закона е създаването на институционална система в областта на опазване на културното наследство. Министерството на народното просвещение упражнява надзора и грижата за запазване на старините в Царството чрез Управление на народните музеи и библиотеки, местните археологически дружества, училищните, административни и погранични власти (чл. 3). В новия закон се предвижда и създаване на Служба за запазване и поддържане на старините към Народния археологически музей в София, която се оглавява от директора му. Към Службата за старините се създава Комисия за старините, която се състои от директора на Народния археологически музей, който е и нейн председател, директора на Етнографския музей, директора на Народната библиотека, три лица, назначени от Министъра на народното просвещение и трима делегати по избор от археологическите дружества, които имат уредени музеи. Комисията може да функционира и без последните, като мандата на членовете ѝ трае три години (чл. 4, 5 и 6). Тя взема решения относно издирването, запазването и поддържането на старините, като тези решения се утвърждават от Министъра на народното просвещение (чл. 7). Комисията определя и проучванията, които се предприемат от държавата, обсъжда заявленията, с които се иска разрешения за археологически сондажи и разкопки и се грижи за описване на старините и изработване на археологическа карта на България (чл. 7, букви „а“, „б“, „г“). Освен издирването и описването на старините, в закона от 1911 г. вече фигурира и цяла глава, отнасяща се за опазването на недвижимите културни ценности (гл. 3). Обръща се внимание и на опазването на недвижимите археологически ценности в градски условия. Ако при строителство на обществени постройки се открият „неподвижни“ старини, те трябва да бъдат запазени на място и „прегледани от компетентната власт“, като това трябва да стане до петдневен срок от датата на известяването за тях (чл. 13).

В отделна глава се разглеждат недвижимите старини (гл. 5), част от които са и недвижимите културни ценности с археологически профил, като „всички недвижими старини дето и да бъдат открити, принадлежат на държавата“ (чл. 25). Когато се изграждат нови постройки не трябва да се застрашава цялостта на недвижимото наследство, а при извършване на разкопки за издирване на природни богатства, ако те застрашават недвижимите ценности, то Министерството на народното просвещение спира тези проучвания (чл. 27). В цяла една глава от

закона се разглеждат проблемите, свързани с археологическите разкопки, провеждани в страната (гл. 6). Научните дружества и частни лица могат да провеждат археологически сондажи и разкопки за издирване на старини в цялата територия на Царството само с разрешение на Министерството на народното просвещение. Това разрешение се издава само на „български поданици и дружества“ за археологически проучвания с научни цели, след получаването на мотивационно мнение на Комисията за старините. Разрешението е поименно и не може да бъде предоставено на друго лице (чл. 28, 30 и 31). Що се отнася до разрешения за археологически сондажи и разкопки в частни имоти, то те се издават след като се представи писмено съгласие на собственика на конкретния имот, където ще се провеждат проучванията (чл. 34). Министерството на народното просвещение уведомява Народния археологически музей за извършваните археологически проучвания, които от своя страна осъществява съответния надзор чрез свой пратеник или местните музеи и администрация. Лицата, които извършват съответните разкопки, са длъжни да уведомят съответния музей три дни предварително и да спазват всички негови разпореждания или тези на пратеника на Народния археологически музей (чл. 36). Разрешение за археологически проучвания при спазване на условията, регламентирани в закона, се дава и на чуждестранни научни институти и учени с постановление на Министерски съвет, а Министерството на народното просвещение изпраща постоянен делегат да инспектира процеса на разкопките. Разрешението за археологически разкопки важи една година. Лицата или дружествата, които получат такова разрешение са длъжни да представят в Народния археологически музей отчет за резултатите от проучванията, веднага след тяхното приключване или прекратяване (чл. 33, 37 и 39).

Законът за старините налага един централизиран управленски модел в сферата на културното наследство, начело с Министерството на народното просвещение. То от своя страна предоставя монопол при издирването, проучването и опазването на това наследство на Народния археологически музей в София, въпреки изразеното недоволство от страна на някои археологически дружества в страната, като Варненското и Плевенското (Стаменова 2012, 54). Категоричните постановления в закона, създават един по-стабилен правов ред в областта, както на издирването и изучаването на недвижимото археологическо наследство на България, така и в областта на неговото опазване. Въпреки това в него се забелязват и известни непълноти (Радонов 1977, 17), които са свързани най-вече с недвижимото културно наследство с архитектурен профил.

През 20-те години на ХХ век е взето решение да се съставят **Списъци на народните старини**, намиращи се на територията на Царство България. Тези списъци са съставени в Народния археологически музей, като в тях влизат около 100 археологически старини, като крепости, укрепления, селища, могили и други археологически обекти, над 100 църкви и множество манастири и други народни старини. Първият такъв списък излиза под № 1 съгласно протокол № 46 от 30 март 1927 г. на Комисията за старините (ДВ, бр. 69 от 1927, 5–6), а вторият малко след него под № 2 с протокол № 48 от 19 декември 1927 г. (ДВ, бр. 221 от 1927, 18–20). Следващите списъци – № 3 от 1928 г. (ДВ, бр. 89 от 1928, 4), № 4 от 1934 г. (ДВ, бр. 33 от 1934, 610) и № 5 от 1938 г. (ДВ, бр. 37 от 1939, 3) просто допълват предходните два, като в тях са включени 27 културни паметника, от които

църквите преобладават. Според обявление на българските власти „Законът за старините“ остава в сила и спрямо всички ценности, които не са обявени чрез специални списъци за народни, като за такива ще се смятат всички надгробни и селищни могили, стари окопи, мегалитни паметници и др. (ДВ, бр. 69 от 1927, 5–6).

Поради някои пропуски относно опазването на старините в населени места и засиленото строителство в първите десетилетия на ХХ век през 1936 г. е издадена **„Наредба-закон за запазване на старинните постройки в населени места“** и правилник за нейното прилагане (ДВ, бр. 135 от 1936). Взети са мерки за опазването и на археологическите паметници, като стари сгради, калета, развалини, могили, църкви и др. (чл. 1, буква „б“). В наредбата се урежда начина на запазване на тези паметници, както и регламента за застрояване на места, където има такива старини. В чл. 10 се казва, че „ако при извършването на строежи, частни, общински и държавни, се открият старини, предприемачите и собствениците са длъжни да съобщат на местния музей, а при липса на такъв, на общинската власт. Местният музей или общинската власт... са длъжни да спрат работата и веднага да известят Народния музей“, а той в двудневен срок за София и седемдневен за провинцията трябва да направи оглед на недвижимите археологически ценности и да даде разрешение за продължаване на работата (чл. 10). В така формулирания текст не е регламентиран процеса по самото изследване, запазване и съхранение на открития археологически паметник. Какво се случва с недвижимия археологически паметник след като огледът приключи? Този проблем не е урегулиран в наредбата. Дейностите по проучване и опазване на обекта вероятно се извършват набързо или изобщо не се осъществяват, след което се дава разрешение за продължаване на строителните дейности.

На 17 декември 1937 г. е приета **„Наредба за църковните старини в Царството“**, одобрена от Светия Синод. Според нея църковни старини са „всички подвижни и неподвижни паметници на църковното минало, били те строителни, живописни, писмени, а именно: храмове, стари строежи, мозайки и др.“ (чл. 2). Светият Синод е този орган, който съблюдава за запазването на църковното наследство, чрез органите на Църковния историко-археологически музей (чл. 8). Решено е да се създаде смесена комисия, която да разрешава всички въпроси, свързани с поддържането и опазването на църковните ценности (ЦДА, ф. 177К, оп. 2, а.е. 889, л. 43 гр. – 44 гр.).

В края на 30-те години се подготвя проект за нов **„Закон за старините“**, който трябва да замени този от 1911 г. В мотивите на проектозакона се посочва, че са изминали 28 години от приемането на „Закона за старините“ и с времето се появяват „някои непълноти и несъобразености“ със съвременността, които затрудняват неговото прилагане. По тази причина ценни исторически паметници своевременно не са били защитени и запазени. Според българските археологически среди е необходимо създаването на един нов, по-пълен, по-целесъобразен и по-строг закон. В законопроекта се предвижда, по подобие на стария закон, върховния надзор върху всички движими и недвижими старини да се осъществява от Министерството на народното просвещение, като текстът е разширен и включва църковните старини и музеи на Българската православна

църква (ЦДА, ф. 177К, оп. 2, а.е. 1186, л. 281–282). Определението за недвижими старини с археологическо значение е разширено, като в него се включват освен стари сгради, развалини, градища, калета, окопи, могили, и пещери, подземни зидове (основи) на стари постройки, землени насипи (валове), крепостни стени, крепостни порти, отбранителни кули и др. (Пак там, л. 137). Освен издирването, описването, изучаването и опазването на недвижимите археологически паметници в текстовете на законопроекта е включена и дейност по поддържането на старините (Пак там, л. 139). Във връзка с опазването на недвижимото културно наследство, проектозакона предвижда и съставянето на описи на недвижимите старини в страната, в това число и на археологическите паметници, като държавата ще полага грижи за запазване интересите на собствениците на места, където са открити културни ценности, надявайки се, че с тези мерки ще се предотврати тяхното укриване и разрушаване (Пак там, л. 282). Според закона от 1911 г. недвижимите старини, където и да са открити, принадлежат на държавата. Частни имоти в които са открити археологически старини, могат да бъдат отчуждени от държавата, като не е ясно обаче какво се случва с недвижимите археологически паметници в неотчуждените имоти. Поради липсата на средства голяма част от тези имоти остават неотчуждени и в почти всички случаи културните ценности в тях са разрушавани, като материалът е използван за строителни дейности. В законопроекта от 1939 г. тази материя е уредена, като се позволява на собствениците да разрушават, след обстойно проучване на археологическия обект и когато това се налага от жизнените и стопански им интереси. Разрушаване на старини само за да се извлече строителен материал е абсолютно забранено (Пак там, л. 283). В закона от 1911 г. са предвидени единствено парични глоби до 2000 лв. за разрушаването на недвижими културни ценности. Тези мерки не спират собствениците на имоти, в които се намират недвижими културни ценности да ги разрушават за извличането на строителен материал за десетки хиляди левове. По отношение на наказателните санкции проектозакона предвижда освен глоби от 200 до 50 000 лв. и углавна отговорност за виновните, ако разрушаването на старината е станало умишлено (Пак там, л. 284). В законопроекта отново има отделна глава за „Недвижимите старини“, а в глава „Разкопките“ са разглеждани проблемите, свързани с археологическите сондажи и проучвания. В чл. 33 се отправя препратка към „Наредбата-закон“ от 1936 г., според която се уреждат начините за новото строителство, което засяга недвижимите културни ценности (Пак там, л. 272–274). В новия закон се цели да бъдат спрени и иманярите, които разкопават могили, крепости и други обекти (Пак там, л. 283) и нанасят непоправими щети на археологическото наследство (ЦДА, ф. 177К, оп. 2, а.е. 889, л. 363). За съжаление Проектозакон за старините от 1939 г. не е приет.

Въпреки своето несъвършенство законодателството в областта на опазване на недвижимото културно-историческо наследство с археологически профил в периода след Освобождението на България от османско владичество до Втората световна война (1939–1945 г.) поставя основата за развитието на една широкомащабна дейност от страна на държавата в лицето на Министерство на народното просвещение, Народния археологически музей в София, Комисията за старините, местните археологически дружества, училищните, административните и пограничните власти.

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Я

Нормативни и архивни документи

Временни правила за научни и книжовни предприятия. – В: Държавен вестник (ДВ), бр. 31 от 1888.

Главно изложение до княза за положението на учебното дело в България. – В: Държавен вестник (ДВ), бр. 9 от 1882.

Закон за издирване старини и за спомагане на научни и книжовни предприятия. – В: Държавен вестник (ДВ), бр. 13 от 1890.

Закон за народното просвещение. – В: Държавен вестник (ДВ), бр. 49 от 1909.

Закон за старините. – В: Държавен вестник (ДВ), бр. 37 от 1911.

Закон за старините (проектозакон от 1939 г.). – Централен държавен архив (ЦДА), ф. 177К, оп. 2, а.е. 1186.

Изложение на мотивите към законопроекта за старините. – Централен държавен архив (ЦДА), ф. 177К, оп. 2, а.е. 889.

Наредба за църковните старини в Царството. – Централен държавен архив (ЦДА), ф. 177К, оп. 2, а.е. 889, л. 43 гр. – 44 гр.

Наредба-закон за запазване на старинните постройки в населени места. – В: Държавен вестник (ДВ), бр. 135 от 1936.

Окръжно № 42 от 30 януари 1880 г. относително до издирване и прибиране на старини. – В: Сборник от закони, правилници и наредби по Дирекцията на народното просвещение в Източна Румелия от 1879 до края на 1883 г. Пловдив, 1884.

Окръжно № 530 и № 531 от 10 април 1881 г. с наставление за дирение старини по могили. – В: Сборник от закони, правилници и наредби по Дирекцията на народното просвещение в Източна Румелия от 1879 до края на 1883 г. Пловдив, 1884.

Окръжно под № 2770 от 29 октомври 1883 г. за събиране и пазение старини и снимание надписи от паметници. – В: Сборник от закони, правилници и наредби по Дирекцията на народното просвещение в Източна Румелия от 1879 до края на 1883 г. Пловдив, 1884.

Публично-административен правилник за устройството на управлението на Областната библиотека и музей. – Централен държавен архив (ЦДА), ф. 20К, оп. 1, а.е. 193, л. 43–44.

Списък на народните старини № 1. – В: Държавен вестник (ДВ), бр. 69 от 1927.

Даниел Иванов

Списък на народните старини № 2. – В: Държавен вестник (ДВ), бр. 221 от 1927.

Списък на народните старини № 3. – В: Държавен вестник (ДВ), бр. 89 от 1928.

Списък на народните старини № 4. – В: Държавен вестник (ДВ) бр. 33 от 1934.

Списък на народните старини № 5. – В: Държавен вестник (ДВ), бр. 37 от 1939.

Списък на сградите на които строенето, поправката и поддръжката се извършват от Министерството на общите сгради, земеделието и търговията. – В: Държавен вестник (ДВ), бр. 129 от 1882.

Литература

Андрейчин и др. 1995: Л. Андрейчин, Л. Георгиев, Ст. Илиев, Н. Костов, Ив. Лепков, Цв. Тодоров. Български тълковен речник. Допълнен и преработен от Д. Попов. София, 1995.

Божиков, Янков 1998: В. Божиков, Н. Янков. Културно-исторически ценности. Правни аспекти. София, 1998.

Борисова 2002: И. Борисова. Един специален вид археологически музей. – В: История, 4–5, 2002, 113–119.

Денчев, Василева 2010: С. Денчев, С. Василева. Държавна политика за културно-историческото наследство на България, 1878–2009. София, 2010.

Камишева 2009: Камишева, М. Археологическото наследство на Стара Загора и неговото опазване. – В: Паметници, реставрация, музеи, 3–4, 2009, 38–43.

Кандулкова 2007: Й. Кандулкова. История на опазването на архитектурното наследство в България до Втората световна война. Дисертация, УАСГ (не публикувана). София, 2007.

Недков 2006: С. Недков. История на музейното дело в България. София, 2006.

Радонов 1977: Радонов, З. Първите законодателни актове за запазване на старините в България. – В: Музеи и паметници на културата, 3, 1977, 16–18.

Радонов 1983: З. Радонов. Музейното дело и културната политика на българската боржуазна държава в първите петнадесет години след Освобождението (1878–1893). – В: България 1300. Институции и държавна традиция. Т. 3. София, 1983, 69–79.

Стаменова 2012: М. Стаменова. Модели на опазване на културното археологическо наследство в България. София, 2012.

S U M M A R Y

**BULGARIAN LEGISLATION IN THE FIELD OF IMMOVABLE CULTURAL
HERITAGE WITH ARCHAEOLOGICAL PROFILE (1878–1944).
HISTORICAL REVIEW**

Daniel Ivanov

In this study, an attempt was made for historical review of the Bulgarian legislation in the field of immovable cultural heritage with an archaeological profile in the period 1878–1944. The first regulations related to the protection of Bulgarian’s cultural and historical heritage are a good start for building the legislative framework in the field of cultural heritage protection. In the following decades until the Second World War, a number of normative acts were adopted, which regulated the status and the way of preservation of the archeological cultural values.

Ключови думи: археологическо наследство, българско законодателство, исторически преглед

Key words: archaeological heritage, bulgarian legislation, historical review

Д-р Даниел Иванов
Регионален исторически музей – София
Отдел „Недвижими културни ценности“
daniel_ivanov1979@abv.bg

Daniel Ivanov, PhD
Regional History Museum – Sofia
Department of Immoveable Cultural Values
daniel_ivanov1979@abv.bg